

2 HELSE, MILJØ OG SIKKERHET

Sjekkliste med veiledning

Foto: Eivor Eriksen/Matmerk

Sjekklistespørsmål med veiledning

Sjekklistespørsmål hvor det kreves skriftlig dokumentasjon er markert med oransje bakgrunnsfarge.

(* IA = ikke aktuelt)

Arbeidsmiljøloven setter krav til fullt forsvarlig arbeidsmiljø for alle. HMS-standarden i KSL er et verktøy for å skape sikkerhet, godt arbeidsmiljø og trivsel for alle på gården.

HMS dreier seg om å ta vare på:

- arbeidsmiljøet
- det ytre miljøet
- materielle verdier
- sikkerhet i forbindelse med salg av tjenester og produkter

HMS er et praktisk fag, men krever dokumentasjon på noen områder.

KSL-kravene til helse, miljø og sikkerhet bygger på *forskrift om systematisk helse-, miljø- og sikkerhetsarbeid i virksomheter (internkontrollforskriften)*. Alle norske virksomheter skal ha et internkontrollsystem. Kravene gjelder alle gårdsbruk, uansett om de har ansatte eller ikke.

Offentlig regelverk er utformet for å beskytte dem som arbeider og bor på gården. Den som driver gården har ansvar for å ta vare på egen, familiens, ansattes og besøkendes helse og sikkerhet. Myndighetene etterspør dokumentasjon som viser at det er rutiner for å holde orden på dette. Myndighetene utfører årlig kontroll på en viss andel av gårdene for å se til at lover og regler blir overholdt.

HMS-standarden tilfredsstiller HMS-kravene som gjelder for norske gårdsbruk.

Sikkerhet og trivsel i arbeidssituasjonen er viktig for helse

Stress, alenearbeid og presset økonomi er faktorer som kan bidra til ulykker. Det er derfor viktig å holde aktiv kontakt med yrkesfeller og andre. Så langt det er mulig bør en ta ferie og passe på å ta pauser, også i de arbeidsintensive periodene.

Vernerunde og risikovurdering

Som en del av egenrevisjonen skal det årlig gjennomføres en vernerunde på gården. Vernerunden er viktig for å finne risikoområder. En vernerunde gjennomfører du enklest ved at du tar med andre som er på gården (ansatte og familie) og fysisk går en runde. Alle skal se etter og notere ned det som kan utgjøre en fare og hva som skal gjøres for å utbedre det aktuelle området.

En viktig del av HMS-arbeidet er å vurdere hvilken risiko ulike aktiviteter og situasjoner kan medføre. Når en har gjort gode risikovurderinger, er det lettere å ta forholdsregler så en unngår skader og ulykker. Risikovurdering er viktig for en bevisstgjøring og ikke minst gjennomføring av forebyggende tiltak knyttet til ulike arbeidssituasjoner.

Stikkord for en risikovurdering er:

- Hva kan gå galt? / Hva er det verste som kan skje?
- Sannsynligheten for at noe galt skjer?
- Konsekvensen av ulike uønska hendelser?

Les mer om risikovurdering på arbeidstilsynet.no.

Hjelpeskjema for risikoanalyse finner du på ksl.no.

Sikker jobbanalyse (SJA)

Arbeidstilsynet krever at det skal være gjennomført en «Sikker jobbanalyse» (SJA) ved oppgaver som lett kan føre til personskader eller materielle skader. Skjema for gjennomføring av SJA finner du på ksl.no.

Ja	Nei	IA*

3

	Ja	Nei	IA
Er du medlem i Norsk Landbruksrådgiving HMS er en praktisk vernerunde som beskrevet i HMS-standarden en naturlig del av et medlemsbesøk. 2.2.1 Er gulv og gangareal så langt det er mulig sklisikre og fri for hindringer? Gulv eller underlag skal være skli- og snublesikkert. Hold gulv og gangareal tørre og ryddige. På områder der det ikke er mulig å unngå at det er glatt overflate, må det tas ekstra hensyn. Velg riktig fottøy og ta nødvendige forholdsregler. Nivåforskjeller i gulv skal være godt markert og belyst. Hold gangveier så slette og jevne som mulig for å unngå snubling, og strø ved behov. 2.2.2 Er områder med fallfare sikret med rekkverk, luker eller lignende? <i>Rekkverk</i> Gulv, plattformer, trapper, gangbaner ol. skal ha rekkverk når det er fare for at personer eller gjenstander kan falle ned. Vurder klatresikring der barn ferdes, for eksempel finmasket netting eller loddrette spiler med maks 2 cm lysåpning og avrundet håndlist som gjør balansering vanskelig. Høyden på rekkverket skal være minst 1 meter. Rekkverket skal ikke ha så store åpninger at det innebærer fare for at arbeidstakere kan falle igjennom. Når det benyttes horisontale lister som fallsikring skal det være minst en knelest plassert midt mellom håndlist og gulv eller fotlist. Når høyden er større enn 2 m, skal det alltid være rekkverk eller andre vernetiltak. <i>Lemmer, luker og overdekning</i> Lemmer og lokk bør være letthåndterlige og hengslet slik at de ikke blir fjernet fra stedet. Gulv rundt lukeåpning bør være sklisikkert, lukekanten bør merkes med varselfarge. I tillegg bør åpningen ha en ca. 1,5 cm kant som kan stoppe en fot som glir mot åpningen. 2.2.3 Er trapper, stiger og ledere i forskriftsmessig stand og brukt og sikret i henhold til regelverk? <i>Trapper</i> Trapp skal være lett å gå i, ha jevn stigning og ha god håndlist på begge sider. Trapp som inngår i rømningsvei skal ha en bredde som er nødvendig for effektiv rømning. <i>Stiger og ledere</i> En leder er fastmontert, i motsetning til stige som er løs og flyttbar. Ledere over 3,5 m skal ha fallsikring. Lange ledere skal ha hvileplan. Forebygging av fall fra stiger og ledere kan ha ulike løsninger som ryggbøyle, tau, føringsskinne med fallsikring. Stiger skal være sikret mot å skli eller velte. De skal rekke minst 1 m over tak eller avsats, dersom ikke annen løsning gir mulighet for å holde seg fast. 2.2.4 Er låvebru, silo, kjørebuer, lasteramper m.m. sikret mot utforkjøring? <i>Sikring av silo</i> Stoppkanten skal hindre utforkjøring. Den må være solid utført og 30 cm eller høyere, avhengig av størrelsen på hjulene på kjøretøyet som brukes. Toppen av siloen sikres med minimum 1 m høyt rekkverk eller lignende. Åpninger rundt og mellom siloer skal være sikret med rekkverk, tett gulv eller lignende. Plansiloer som er utformet slik at det er fare for fall, bør ha rekkverk langs ende- og sidevegger. <i>Skrensekant og rekkverk på låvebru</i> Låvebru skal ha skrensekant for kjøretøy (anbefalt 60 cm) og rekkverk som til sammen er 1 m høyt. Skrensekanten skal være solid utført og bør gå helt ned til enden av brua. 2.2.5 Er kummer og dammer sikret på en forsvarlig måte? Brønner og kummer skal være sikret med lokk eller overbygg. Lemmer og lokk bør være så tunge at barn ikke kan åpne dem, og eventuelt hengslet slik at de ikke fjernes fra stedet. Gjerde rundt dam nær bebyggelse bør gå helt ned til marken, være minst 1,50 m høyt, og ha solid fundament. Port eller grind må ha solid lås, eller annen lukningsanordning. Gjerdet med port eller grind må være utført av			

	Ja	Nei	IA
solide materialer, og være så tett at barn ikke kan komme gjennom det. Overdekking, overbygning, lokk, lås og gjerde med port eller grind skal holdes i forsvarlig stand. 2.2.6 Er det gjort tiltak for å hindre skader fra gjenstander som kan falle ned eller velte? Fall eller fallende/veltende gjenstander er årsak til mange skader og dødsulykker i landbruket. Under er det nevnt noen områder man bør være oppmerksom på. Ha spesielt fokus på dette området dersom det er barn på gården. Redskap, dekk, paller, rundballer og storsekker, taljer, frontlaster mm., skal sikres mot å falle, velte eller rase sammen. Det må sikres mot ras fra tak i områder der folk ferdes. 2.2.7 Har alle traktorer og mobile arbeidsmaskiner som kan velte under bruk montert setebelte? Den som driver gården har ansvar for at det tekniske utstyret er forsvarlig vernet og konstruert. Traktoren er den maskinen som er årsak til flest skader og ulykker. Bruk av setebelte kan være avgjørende for utfallet ved velt og utforkjøring. Kravet til setebelte gjelder for alle typer mobile arbeidsmaskiner der det er veltefare. <i>Forskrift om utførelse av arbeid § 19-4 Farer ved velting, sier:</i> Mobilt arbeidsutstyr som kan velte under bruk og som har plass for fører eller arbeidstakere skal ha: a) enten en vernekonstruksjon som sikrer at utstyret ikke velter mer enn en kvart omdreining, eller b) en konstruksjon som gir tilstrekkelig rom omkring føreren og de arbeidstakere som befinner seg på arbeidsutstyret, dersom veltebevegelsen kan fortsette mer enn en kvart omdreining, eller c) en annen innretning med tilsvarende virkning. Vernekonstruksjonene kan være en integrert del av arbeidsutstyret. Vernekonstruksjoner kreves ikke når arbeidsutstyret er stabilisert under driften, eller dersom utformingen gjør velt umulig. Dersom det er fare for at en arbeidstaker som befinner seg på arbeidsutstyret skal kunne bli klemmt mellom deler av arbeidsutstyret og bakken ved velt, skal det finnes en fastspenningsinnretning for disse arbeidstakerne. Løfte- og stablevogn som fører med seg én eller flere arbeidstakere, skal ha: a) en konstruksjon som hindrer velt, eller b) et veltesikkert vern, eller c) en konstruksjon som sikrer at det forblir en tilstrekkelig klaring for arbeidstakerne mellom bakken og utstyret dersom løfte- og stablevognen velter, eller d) en konstruksjon som spenner arbeidstakerne fast til føreriset og derved hindrer at de blir klemmt mellom bakken og deler av løfte- og stablevognen ved velt. Traktor skal være utstyrt med typegodkjent førervern (førerhus eller verneramme) som beskytter føreren ved velt og steiling. 2.2.8 Er verneinnretninger på traktorer, maskiner og redskaper på plass og i orden? Kraftuttak (front-, side- og bakmontert) på traktor og maskiner og kraftinntak på redskaper skal være skjermet med et fast vern. Kraftoverføringsaksler skal skjermes med et røvern. Reimer, kjeder, tannhjul, transportskruer og andre bevegelige deler skal utstyres med vern. Løve og forskrifter: - Forskrift om systematisk helse-, miljø- og sikkerhetsarbeid i virksomheter (internkontrollforskriften) - Forskrift om utforming og innretning av arbeidsplasser og arbeidslokaler (arbeidsplassforskriften)			

	Ja	Nei	IA
2.3.3 Har du gjort en vurdering av risiko ved bruk av kjemikalier? I følge <i>forskrift om utførelse av arbeid</i> omfatter begrepet kjemikalier en svært stor bredde av stoffer og forbindelser. Det handler om gasser, faste og flytende stoffer og om alle typer kjemiske forbindelser eller stoffer som frigjøres under en arbeidsprosess. Det er mange vanlige stoffer man kanskje ikke tenker på som kjemikalier, for eksempel bensin, diesel og mineralgjødsel. På en gård kan det også i mange tilfeller frigjøres gasser i arbeidsprosesser. Eksempler er silogass, gjødselgass og sveiserøyk. <i>Risikovurdering</i> En risikovurdering skal dokumentere forekomsten og bruk av kjemikalier og vurdere hvilken risiko disse utgjør for helse, miljø og sikkerhet. Det skal velges produkter og arbeidsmetoder som gir minst mulig risiko. Risikovurderingen skal være skriftlig. Den som driver gården har ansvar for at forurensninger i form av røyk, støv, gass o.l. unngås eller reduseres til lavest mulig nivå. Husk at også barn trenger beskyttelse mot støv, gass og støv! Der det ikke finnes tilpasset verneutstyr for barn må barn holdes utenfor det utsatte området. Hjelpeskjema for risikovurdering av kjemisk helsefare finner du på ksl.no. <i>Kreftfremkallende og arveskadelige stoffer</i> Alle som arbeider med kreftfremkallende og arveskadelige stoffer, skal være kjent med farene. Arbeidsgiver plikter å informere om farene før stoffene tas i bruk. Gravide og ammende må ikke arbeide med slike stoffer dersom risikovurderingen viser at arbeidet kan medføre fosterskade. Det er forbudt for barn og ungdom under 18 år å arbeide med disse stoffene. Områder hvor kreftfremkallende stoffer benyttes, skal merkes. Sørg for at det ikke spises, drikkes eller røykes i arbeidslokalene eller mens midlene brukes. Privat tøy og arbeidstøy skal holdes atskilt og det skal finnes vaskemuligheter i umiddelbar nærhet. Hjelpeskjema for risikovurdering av kjemikalier finner du på ksl.no.			
2.3.4 Har du vurdert risiko ved arbeidsoppgaver som barn og ungdom utfører? Sørg for at barn har trygge områder å oppholde seg på. Barn skal ikke være passasjerer på traktor eller annet utstyr dersom det ikke finnes ekstra sete med sikring. Barn og ungdom under 18 år skal ikke settes til arbeid som kan utgjøre særlig risiko, eller som overstiger deres fysiske eller psykiske yteevne. Det skal gjennomføres en risikovurdering før barn eller ungdom settes i arbeid. Krav til opplæring ved bruk av arbeidsutstyr, og dokumentasjon av dette, gjelder også for egne barn.			
2.3.5 Er gårdsverkstedet vurdert med tanke på brannsikkerhet? Et gårdsverksted inneholder ofte mange brannfarer: sveiseutstyr, slipeutstyr, brannfarlige væsker osv. For å minske risiko må en vurdere hvordan utstyret benyttes og oppbevares slik at det ikke bidrar til antenning.			
2.4 MASKINER OG REDSKAP Den som driver gården har ansvar for at det tekniske utstyret er forsvarlig sikret, vedlikeholdt og riktig konstruert.			
2.4.1 Utføres service og vedlikehold jevnlig og i henhold til instruksjonsbok/brukermanual for den enkelte maskin (dokumenteres med enkel servicebok der det føres inn dato og hva som er gjort)?			
Vedlikehold består av både forebyggende og korrigerende vedlikehold. Som hovedregel skal det bare være mulig å utføre vedlikeholdsarbeid når arbeidsutstyret er stanset og energitilførselen er frakoblet. Vedlikehold skal utføres på en sikker måte, med bruk av egnet verktøy og verneutstyr. Speil, lys, setebelte			

	Ja	Nei	IA
og bremses skal jevnlig etterses. Vedlikehold som gjøres skal dokumenteres med dato for gjennomført og beskrivelse av utført arbeid. Sjekkliste for maskiner finner du på ksl.no. 2.4.2 Ved kjøring på vei og ved kjøring der det er fare for velt skal sikkerhetsbelte alltid brukes. Er det rutiner som sikrer at setebelte benyttes der dette er påkrevet? Last, hevet frontlaster, terreng m.m. er forhold som virker inn på traktorens stabilitet. Benytt alltid setebelte ved fare for velt og ved kjøring på vei. Traktor registrert med en konstruktiv hastighet over 40 km/t (klasse T5 og registrert etter 1. juli 2005) skal ha montert setebelte. Dette er hjemlet i §16-8 i <i>kjøretøysforskriften</i>. Kravet om bruk av setebelte er knyttet til alle områder der veitrafikkloven gjelder (offentlig eller privat vei, parkeringsplasser osv.). For alle andre traktorer er kravet om bruk av setebelte knyttet til <i>forskrift om utførelse av arbeid</i> §19-4.			
2.4.3 Er det utført forskriftsmessig kontroll og sertifisering av utstyr som krever dette? For noen typer arbeidsutstyr er det krav om at det skal gjennomføres periodisk sakkyndig kontroll. Dette gjelder blant annet for: • silotalje (eller annet løfteredskap) • truck • masseforflytningsmaskin (minilaster o.l.) med større effekt enn 15 kW (20,4 hk) • løfte- og stablevogner • kran for løft av storsekk på såmaskin • funksjonstest av åkersprøyte (en del av sjekkliste 1 <i>Generelle krav til gården</i>) Skinnegående føringsvogner regnes ikke som trallebaner, så det kreves ikke sakkyndig kontroll av disse, men disse skal følges opp med dokumentert periodisk kontroll. Oversikt over sertifiseringsorganer for utstyr finner du på sert555.no. Lover og forskrifter: - Lov om arbeidsmiljø, arbeidstid og stillingsvern mv. (<i>arbeidsmiljøloven</i>) - Forskrift om systematisk helse-, miljø- og sikkerhetsarbeid i virksomheter (<i>internkontrollforskriften</i>) - Forskrift om utførelse av arbeid, bruk av arbeidsutstyr og tilhørende tekniske krav (<i>forskrift om utførelse av arbeid</i>) - Forskrift om utforming og innretning av arbeidsplasser og arbeidslokaler (<i>arbeidsplassforskriften</i>) - Forskrift om organisering, ledelse og medvirkning - Forskrift om konstruksjon, utforming og fremstilling av arbeidsutstyr som ikke dekkes av forskrift om maskiner (<i>produsentforskriften</i>) - Forskrift om administrative ordninger på arbeidsmiljølovens område (<i>forskrift om administrative ordninger</i>) - Lov om veitrafikk 2.5 ARBEIDSMILJØ Vurder driftsbygninger og arbeidsrom med tanke på best mulig tilrettelegging, slik at arbeidet så langt som mulig kan skje i gode arbeidsstillinger, med godt lys og så liten støybelastning som mulig. En oversiktlig og ryddig arbeidsplass forebygger skader og ulykker og gjør arbeidet mer effektivt. 2.5.1 Gjennomføres tiltak for å redusere støyplagen på støyende arbeidsplasser? Nedsatt hørsel er den vanligste konsekvensen av støy, men støy kan også forårsake stress, hjerte- og karsjukdommer og bidra til økt risiko for ulykker. Tiltaksgrensen for støy er 80 dB(A) for en arbeidsdag. Det betyr at ved støy på dette nivået og høyere skal det iverksettes vernetiltak. Hvis du ikke kan redusere støyen så må du beskytte deg ved bruk av hørselvern.			

	Ja	Nei	IA
Vær oppmerksom på at det ikke bare er langvarig støy som kan skade hørselen. Kortvarige, høye lyder fra f.eks. spikerpistol, skudd og slipemaskin kan være like skadelig. En reduksjon eller økning på 3 dB(A) tilsvarer en halvering eller fordobling av støynivået. 2.5.2 Er det iverksatt tiltak for å forebygge vibrasjonsskader? Vibrasjoner fra traktorer, maskiner og håndverktøy kan over tid gi skader. Jo lengre eksponering og sterkere vibrasjon, desto større risiko for skader på muskler og nerver. Kan man ta pauser eller fordele denne typen belastning over tid, er det en fordel. Verktøykasse for forebygging av muskel- og skjelettplager finner du på arbeidstilsynet.no. 2.5.3 Er det iverksatt tiltak for å forebygge belastningsskader? Belastningslidelser er den viktigste årsaken til uførhet i landbruket. Derfor anbefales det å legge vekt på de ergonomiske arbeidsforholdene. Kroppen trenger bevegelse og belastning, men skades hvis belastningen blir for stor. Årsaken til belastningslidelser kan være at arbeidet er for tungt, for ensformig, foregår i uheldige arbeidsstillinger eller varer for lenge. Flere enkeltoperasjoner som hver for seg ikke betraktes som tunge, kan til sammen og over tid forårsake for høy totalbelastning. Andre forhold, som vibrasjoner, støy, kulde, dårlig lys og dårlig psykososialt arbeidsmiljø, kan øke risikoen for belastningslidelser. For å forebygge belastningslidelser er det viktig å variere arbeidet, unngå ensformig arbeid og for stort tidspress. Utstyr skal kunne reguleres slik at det kan tilpasses den enkelte. Ved belastende arbeid der variasjon ikke er mulig, må det være tid til nødvendig hvile og pauser. 2.5.4 Er det tilstrekkelig lys for å ivareta arbeidsmiljø og sikkerhet på de ulike arbeidsstedene? Sørg for god belysning ved alle arbeidsplasser, gang- og kjøreveier. God belysning og en ryddig arbeidsplass øker sikkerheten. I sammenheng med egenrevisjonen bør en gå gjennom og vurdere lysforholdene på de stedene en arbeider. Det finnes forskjellige måleinstrumenter for å måle lysstyrke, og husk at behovet for lys øker med økende alder. Arbeidslokaler og arbeidsplasser skal være utformet og innredet slik at de enkelte arbeidsplasser får tilfredsstillende belysning for å verne arbeidstakernes sikkerhet og helse. Arbeidsplasser utendørs skal være tilstrekkelig opplyst med kunstig belysning dersom dagslys ikke er tilstrekkelig. Der det av sikkerhetsmessige grunner anses påkrevd skal også ferdsselsveier ha belysning. Belysningsstyrken skal være tilpasset rådende arbeids- og trafikkforhold. Lysinstallasjonene skal være tilpasset de klimatiske forholdene. Belysningsinstallasjoner i arbeidslokaler, på arbeidsplasser, i atkomstveier, transportveier og lasteplasser skal være plassert på en slik måte at den form for belysning som er valgt ikke innebærer noen ulykkesrisiko for arbeidstakerne. Belysningen skal være slik innrettet at det ikke leder til fare på grunn av misforståelse vedrørende maskindeleres bevegelse, eller deres bevegelsesretning. 2.5.5 Den som driver gården har ansvar for at personlig verneutstyr blir brukt når det ikke på annen måte kan tas forholdsregler for å oppnå tilfredsstillende vern av liv og helse. Er det rutiner for bruk, opplæring, oppbevaring, vedlikehold og reparasjon eller utskiftning av verneutstyret? For å oppnå optimal beskyttelse er det viktig med riktig og tilpasset verneutstyr. Oppbevaring, ettersyn og kontroll av verneutstyret er viktig, slik at det ikke gir falsk trygghet. Hva som er riktig personlig verneutstyr må vurderes i hvert enkelt tilfelle men det kan dreie seg om spikersåle og ståltupp i sko, verneinnlegg i klær, hansker, hjelm, åndedretts- og hørselvern.			

	Ja	Nei	IA
Riktig verneutstyr er beskrevet i sikkerhetsdatabladets punkt 8 for kjemikalier og i bruksanvisningen til teknisk utstyr.			
2.5.6 Sikkerhetsdatablad skal være tilgjengelig der kjemikaliene lagres/benyttes. Har du tilgang til sikkerhetsdatablad for alle kjemikalier som benyttes på gården?			
Alle virksomheter skal ha stoffkartotek med sikkerhetsdatablad for helsefarlige, brann- og eksplosjonsfarlige stoffer (eks. plantevernmidler, olje, vaskemidler). Stoffkartoteket kan være etablert elektronisk og/eller foreligge i en papirutgave, og skal være bygget opp på en slik måte at det er lett å søke frem informasjon om det enkelte kjemikalet. Leverandør av kjemikalier plikter å fremskaffe sikkerhetsdatablad. Sikkerhetsdatabladet inneholder vitale opplysninger for lege/sykehus. Ha sikkerhetsdatabladene tilgjengelig der kjemikaliene brukes, slik at helsepersonell og hjelpemannskap fort kan finne opplysninger om behandlingsmåte. Sikkerhetsdatabladet inneholder også instruksjoner om nødvendig førstehjelp som kan utføres uten medisinsk kompetanse eller avansert utstyr. Mellomlagringskanner skal ha etiketter tilsvarende originalemballasjen. Sikkerhetsdatablad er systematisk oppbygd. De inneholder 16 punkter som alltid står i samme rekkefølge. Det er bestemte opplysninger som skal stå i hvert punkt. Sikkerhetsdatabladets punkt 2, 4, 7, 8 og 11 er spesielt nyttig ved vurdering av arbeidsmiljøet og ved risikovurderingen: <i>Pkt. 2 – Viktigste faremomenter:</i> Dette er «konklusjonen» på databladet, og sier hvilke faremomenter som er knyttet til stoffet når det gjelder helse, brann og miljø. Her angis hvilke faremerker som skal stå på emballasjen. <i>Pkt. 4 – Førstehjelpstiltak:</i> Her står opplysninger om førstehjelpstiltak som skal angis på en måte som kan forstås uten spesiell opplæring og uten bruk av avansert utstyr. <i>Pkt. 7 – Håndtering og lagring:</i> Her beskrives stoffets egenskaper og farer, det gis håndteringsveiledning samt lagringsanvisning. <i>Pkt. 8 – Eksponeringskontroll og personlig verneutstyr:</i> Her oppgis det hvordan man skal forebygge skader, og hva slags verneutstyr man må bruke dersom dette er nødvendig. <i>Pkt. 11 – Helsefareopplysninger (toksikologiske opplysninger):</i> Dette punktet gir opplysninger om hvordan stoffet tas opp i kroppen. Det forteller også hvilken virkning kjemikalet har både ved akutt eksponering og ved gjentatt eksponering. Dette punktet er utarbeidet med tanke på bedriftshelsetjeneste eller medisinsk personell. <i>Punktene 10, 13 og 14</i> gir opplysninger om mulighet for at farlige reaksjoner kan forekomme, avfallshåndtering og transport. En av grunnene til at sikkerhetsdatablader er så omfattende, er at de er verktøy for både småbedrifter og store industriforetak – også for de som lager egne blandinger. Sikkerhetsdatabladene skal gi viktige opplysninger blant annet om transport og lagring, og om stoffer som er satt sammen av flere komponenter. Bonden trenger ikke all denne informasjonen, men for brannmannskap og helsepersonell er dette avgjørende. Derfor skal hele sikkerhetsdatabladet finnes der kjemikalet brukes – og det skal være lett tilgjengelig for alle. <i>Giftinformasjon</i> Informasjon om giftstoffer får du på telefon 22 59 13 00. Lagre dette nummeret på telefonen slik at du raskt finner det i en krisesituasjon.			
2.5.7 Har alle på gården kjennskap til hvor de finner sikkerhetsdatabladene til gårdens kjemikalier?			
Se veiledning til punkt 2.5.6.			

	Ja	Nei	IA
2.5.8 Er det iverksatt tiltak for å redusere støveksposering? En rekke arbeidsoperasjoner kan innebære eksponering for biologisk materiale som være sykdoms-fremkallende, for eksempel parasitter, sopp og bakterier. Før arbeidet settes i gang skal risiko vurderes, og eventuelle vernetiltak iverksettes. Støv i landbruket kan inneholde mikroorganismer (bakterier, soppsporer o.l.). Både støv og biologisk materiale kan gi helseplager i form av luftveislidelser, øyeirritasjoner, snue og andre lidelser. Godt renhold og gode arbeidsrutiner reduserer eksponering for støv. Tiltak skal gjøres for å redusere eksponering for støv og biologisk materiale. Rutinemessig renhold av fôrsiloer og andre steder der det kan utvikles muggsopper er eksempel på tiltak. Støvkilder skal så langt mulig fjernes eller bygges inn. Bruk støvmaske ved støvutsatte arbeidsoperasjoner. Støvmasker merkes ut fra filtreringsevne. For landbruk er det viktig at det benyttes masker med merking P2 eller P3. Oversikt over filtertyper finner du på arbeidstilsynet.no.			
2.5.9 Er det tilstrekkelig ventilasjon eller punktavsug der kjøretøyer startes/brukes inne, der det sveises, slipes eller lignende arbeid utføres? Ved arbeid i inntestengte lokaler er det viktig med tilstrekkelig ventilasjon. Arbeid som utføres og utstyr som benyttes vil avgjøre hva som er tilstrekkelig. For å få en vurdering av ventilasjon og luftkvalitet kan leverandører av ventilasjonsanlegg eller bedriftshelsetjenesten i samarbeid med NLR være til hjelp.			
2.5.10 Har du driftsopplegg som gjør at du reduserer fare for forgiftning fra silogass, gjødselgass eller annen gass? <i>Dødelige gasser</i> De gassene som innebærer størst dødsrisiko i landbruket er silo- og gjødselgasser. Disse gassene er blandinger av flere forskjellige gasser som kan gi helseskade eller føre til død. Noen av silo- og gjødselgassene har verken farge eller lukt og kan derfor ikke merkes før det er for sent. Både silo- og gjødselgassene fortrenger oksygen, noe som kan føre til kvelning. Gassene kan også være giftige. Det må sørges for nok oksygen før en går inn i et rom der det er fare for dødelige gasser. Dersom det er fare for oksygenmangel, kan trykkluftflasker eller kompressortilført luft benyttes som verneutstyr. Ved behov for redningsinnsats, kontakt brannvesenet på telefonnummer 110. <i>Silogasser</i> Faren for silogass er størst ved innlegging, jevning/pakking, pålegging og avtaking av press, eller dersom det har vært et opphold i leggingen. Gassutvikling pågår helt til grasmassen er ferdig ensilert. Starter gjæringen på nytt, starter også gassproduksjonen på nytt. Det er viktig å etablere gode rutiner for utlufting. Bruk alltid silovifte. <i>Gjødselgass</i> Vær oppmerksom under røring og ved opphold ved tappegrop og gjødselvogn. Sørg for ekstra god ventilasjon og gjennomtrekk i husdyrrom. <i>Ammoniakk</i> Ammoniakk er en kraftig luftveisirritant. Langvarig eksponering kan gi kronisk irritasjon av øyne, nese, og øvre luftveier, mens høy eksponering kan gi rask død. Tips om sikker lagring og riktig bruk av husdyrgjødsel kan du finne på fylkesmannen.no. Lover og forskrifter: - Lov om arbeidsmiljø, arbeidstid og stillingsvern mv. (arbeidsmiljøloven) - Forskrift om utførelse av arbeid, bruk av arbeidsutstyr og tilhørende tekniske krav (forskrift om utførelse av arbeid) - Forskrift om utforming og innretning av arbeidsplasser og arbeidslokaler (arbeidsplassforskriften) - Forskrift om organisering, ledelse og medvirkning - Forskrift om tiltaksverdier og grenseverdier for fysiske og kjemiske faktorer i arbeidsmiljøet samt smitterisikogrupper for biologiske faktorer (forskrift om tiltaks- og grenseverdier)			

Ja	Nei	IA

2.6 BARN OG UNGDOM

Gården kan være en farlig plass for barn, fordi de bor der arbeid blir utført.

2.6.1

Finnes trygge lekeområder for barn?

Sørg for at barn har trygge områder å oppholde seg på. Barn skal ikke være passasjerer på traktor eller annet utstyr dersom det ikke finnes ekstra sete med sikring.

Barn og ungdom under 18 år skal ikke settes til arbeid som kan utgjøre særlig risiko, eller som overstiger deres fysiske eller psykiske yteevne. Det skal gjennomføres en risikovurdering før barn eller ungdom settes i arbeid.

Krav til opplæring ved bruk av arbeidsutstyr, og dokumentasjon av dette, gjelder også for egne barn.

Lover og forskrifter:

- Lov om arbeidsmiljø, arbeidstid og stillingsvern mv. (arbeidsmiljøloven)

2.7 BRANNSIKRING

Feil på elektriske anlegg og feil bruk av elektriske apparater er årsak til over halvparten av brannene i landbruket. God kontroll, godt vedlikehold og riktig bruk er derfor viktige tiltak i brannforebyggende arbeid på gården. Kunnskap om hva som er egnet og hva som kreves av kvalitet i forhold til bruk, fysisk/ kjemisk miljø og belastning, er avgjørende for brannsikkerheten og derigjennom stabilitet og forutsigbarhet i produksjonen.

Landbrukets Brannvernkomite (LBK) har utarbeidet anbefalinger for brannforebygging i driftsbygninger, se **lbk.no** for utfyllende opplysninger.

Ved nybygg og større ombygging er det lurt å søke råd hos forsikringsselskap eller rådgivingstjeneste før byggearbeidene starter.

Blant annet anbefales seksjonering av driftsbygninger for å begrense brann. Forsikringsselskapene kan sette krav til seksjonering.

Det er viktig å kjenne til LBKs anbefalinger som gjelder nye bygg og ved større ombygginger.

Den nye plan- og bygningsloven gjelder i landbruket. Det er imidlertid gitt mulighet til at bonden selv kan stå som ansvarlig byggherre for bygg under 1000 m². Ved tilbygg gjelder arealbegrensningen summen av eksisterende bygg og tilbygg.

Branntekniske krav til bygningsmassen gjelder også i landbruket. Krav til brannberedskap er hjemlet i dyrevernlovgivningen (Mattilsynet). I forskriftene om velferd for/hold av de ulike dyreslag, er det satt krav om rømmingsveier, faglig kontroll av elektrisk anlegg og krav om brannvarslingsanlegg og brannslukkingsutstyr.

Gode råd mot brann

- hold orden og ha godt renhold
- ha kontroll på elektrisk anlegg
 - benytt kun godkjent utstyr og hold det vedlike
 - monter jordfeilbryter (krav) og overspenningsvern
- etterskru sikringer jevnlig og hold døra på sikringsskapet lukket (tette sikringsskap)
- brenn ikke avfall og gras nær hus
- monter hovedstrømbryter på traktor og annen motorisert redskap
- ta nødvendige forholdsregler ved bruk av vinkelsliper og ved varme arbeider
- ha slukkeutstyr tilgjengelig og lær alle å bruke det
- lag en beredskapsplan
- installer brannvarslingsanlegg

Brannseksjonering

Veiledning til teknisk forskrift til plan- og bygningsloven anbefaler at husdyrrom skal utføres som egen

	Ja	Nei	IA
branncelle. - er husdyrrommet over 300 m² er kravet. til brannmotstand 60 minutter (REI 60) - er husdyrrommet under 300 m² er kravet til brannmotstand 30 minutter (REI 30) Dører mellom husdyrrom og andre rom skal ha samme brannmotstand som veggen. Det er ikke tillatt å ha dør fra husdyrrom direkte til verksted og garasje. For bygg satt opp etter 2010 gjelder byggforskriftenes krav (TEK10). Det betyr at alle bygg der det er husdyr skal ha brannvarsling, uavhengig av antall som eventuelt er beskrevet i forskriftene om hold av dyr. <i>Slokkeutstyr</i> Det er krav om slokkeutstyr i bolighus, bygninger med husdyr og i verksted. Vurder plassering av slokkeutstyr i forhold til inngangsdører, rømningsveier, el-tavler og teknisk utstyr. Slokkeutstyr kan være pulver- eller skumapparat, eller vannslange. Sørg for at vannforsyning og slange ikke fryser, og at slangen har tilstrekkelig rekkevidde. Brannslange skal alltid være tilkoblet. 2.7.1 Er det gjort tiltak som hindrer brann i utstyr og bygninger ved sveising, sliping eller andre varme arbeider? Ved sveising, sliping, skjæring, lodding ol., skal det gjøres tiltak som hindrer brann i utstyr og bygninger. Det skal være egnede slokkemidler tilgjengelig i umiddelbar nærhet. 2.7.2 Sertifikat for varme arbeider er et krav for alle som utfører arbeid som kan utvikle varme (sveising, sliping, m.m). Har du sertifikat for varme arbeider? Varme arbeider er en årsak til mange branner også i landbruket. Et kurs gir deg nyttig kunnskap om mulige brannfarer og hvilke krav som stilles til deg som næringsdrivende. Ved bestått eksamen utstedes et sertifikat med gyldighet i 5 år. I tillegg til bestemmelsene i <i>forskrift om brannforebygging</i>, kapittel 3 har forsikringsbransjen egne sikkerhetsforskrifter for utførelse av varme arbeider. Disse sikkerhetsforskriftene er ikke offentlige forskrifter, men er bestemmelser som følger forsikringsavtalen. Du er derfor pliktig til å følge disse bestemmelsene hvis du har forsikring. Mer informasjon om forsiktighetsregler ved varme arbeider finner du det på lbk.no. 2.7.3 Er rømningsveier åpne og ryddet (gjelder også snø)? Bygninger og arbeidsplasser skal være utformet med tilstrekkelig antall rømningsveier og nødutganger. Disse skal til enhver tid være åpne for fri ferdsel og lett kunne åpnes innenfra uten spesielle hjelpemidler. Dører som er plassert i rømningsveien skal åpne i rømningsretningen. Rømningsveienes og nødutgangenes antall, fordeling og dimensjoner skal avpasses etter arbeidsplassens bruk, utstyr og dimensjoner, og etter det høyeste antall personer som kan være til stede. Rømningsveier og nødutganger skal så direkte som mulig føre ut i det fri eller til et sikkerhetsområde eller rom som er tilrettelagt for å beskytte mot farer som kan oppstå, og hvor arbeidstakerne kan oppholde seg i sikkerhet inntil de kan reddes eller faren er over. Rømningsveiene må ikke være sperret av snø om vinteren. I driftsbygninger skal det være uhindret adgang til minst to rømningsveier. Fra husdyrrom gjelder egne anbefalinger. Se hver enkelt standard for utfyllende informasjon. 2.7.4 Er det trent på evakuering ved en krisesituasjon? Utarbeid en rømningsplan for hjemmet og gården og tren på den. Det kreves ikke at dyrene skal trene på evakuering, men at alle som er på gården skal kjenne til og trene på sine oppgaver ved en krisesituasjon.			

	Ja	Nei	IA
Fra husdyrrom må det alltid være to utganger eller rømningsveier som er tilpasset dyrearten og slik tilrettelagt at dyr lett kan evakueres. Dyr vil lettest følge veier de har gått tidligere og disse bør være utført som rømningsvei. Rømningsveier med retningsforandringer og nivåforskjeller er lite egnet. Evakueringen vil i de fleste tilfellene kunne utføres raskere dersom det legges til rette for passasje av to dyr samtidig. Angitte minimumsbredder er satt for å hindre fastkiling. TEK 10 beskriver også bredde på rømningsveier slik: Utganger eller rømningsveier må ha fri bredde på minimum 1,6 m fra rom for okser, kuer, hester og minimum 1,0 m fra rom for gris, sau og geit. Utadslående dør i yttervegg som er utgang eller rømningsvei må ikke kunne blokkeres av snø eller is. Takoverbygg eller snøfangere på tak o.l. vil kunne forhindre dette. 2.7.5 Finnes det tilstrekkelig med slokkeutstyr, plassert lett synlig i bygget, og er det klart til bruk? I byggforskriftene omtales tilstrekkelig med slokkeutstyr som: "I eller på alle byggverk der brann kan oppstå, skal det være manuelt brannslukkeutstyr for effektiv slokkeinnsats i brannens startfase." Faglige anbefalinger sier at det minimum skal være et brannslukkingsapparat ved ut-/innganger til alle brannceller og i alle rom med stor brannbelastning. Ved inngangsdører hvor det er plassert brannslukkingsapparater bør det være et oppslag om at det er plassert apparat innenfor døra. I forbindelse med din årlige egengjennomgang av elektrisk anlegg og utstyr er det viktig å foreta en vurdering av om en har tilstrekkelig brannslukkeutstyr. Håndslukkeapparater kan være pulverapparater på minimum 6 kg med ABC-pulver, eller skum- og vannapparater på minimum 9 liter eller på minimum 6 liter og med effektivitetsklasse minst 21A etter NS-EN 3-7 Brannmaterieell - Håndslukkere Del 7: Egenskaper, ytelseskrav og prøvingsmetoder. Brannslukkeutstyr skal oppbevares lett tilgjengelig og være klart til bruk. 2.7.6 Parkeres traktoren i egnet/godkjent garasje eller på sted hvor det ikke er fare for brannspredning til bebyggelse (f.eks. utendørs)? For kjøretøy med hovedstrømbryter skal gulvet i garasjen / parkeringsrommet være tett og ha en overflate som ikke er brennbar. Kravet gjelder arealet under traktoren og 1 meter utenfor. For kjøretøy som ikke har hovedstrømbryter, kreves det at hele gulvet i garasjen skal være tett og ha en overflate som ikke er brennbar. Det stilles ikke krav til vegger og himling i garasjen. Dette gjelder enten garasjen er egen bygning, eller ligger i/ved annen bygning. Gulv med tett og ikke brennbar overflate kan være stålplate lagt på eksisterende tregulv. I garasjen er det påbudt å ha minst ett brannslukkingsapparat. 2.7.7 Kontrolleres tanker for gass, drivstoff og annet brensel jevnlig og i henhold til offentlige krav? <i>Overflatetanker</i> Eier og/eller bruker av flytende og gassformig brensel samt tilhørende utstyr og anlegg, skal sørge for at dette oppbevares, brukes og driftes på en forsvarlig måte. Det må lages drifts-, vedlikeholds- og kontrollplaner. Det bør benyttes sjekklister med angivelse av kontrollpunkter og intervaller for å forenkle og tydeliggjøre arbeidet. Oljetanker skal plasseres slik at de ikke utgjør en brann- og/eller eksplosjonsfare, og minimum 5 meter fra brennbart materiale/bygning. <i>Nedgravde tanker</i> Alle som har tanker som inneholder olje eller diesel, er ansvarlig for å hindre lekkasjer fra disse. Brukeren er ansvarlig for at det blir tatt jevnlig tilstandskontroll av nedgravde oljetanker med kapasitet på mer enn 3 200 liter. Kontrollen skal gjennomføres av en kommunalt godkjent kontrollør, og den skal være skriftlig dokumentert. Hyppigheten er avhengig av type tank. Kommunen skal ha skriftlig melding om tanker som tas ut av bruk. Nedgravde oljetanker som permanent tas ut av bruk, skal tømmes og graves opp. Tanker som ikke kan gjenbrukes uten å representere fare for lekkasjer, skal destrueres. Kommunen kan i særlige tilfeller gi tillatelse til at tanker som permanent tas ut av			

	Ja	Nei	IA
bruk, rengjøres og fylles med sand, grus o.l. i stedet for å graves opp. <i>Gass</i> For gassanlegg er det viktig å merke seg at det kreves en kontroll gjennomført av akkreditert inspeksjonsorgan. Les mer om kontrollrutiner på dsb.no. 2.7.8 Oppbevars drivstoff, brensel og annet brannfarlig stoff i sikker avstand til brennbart materiale og i henhold til aktuelle forskrifter?			
Se veiledning til punkt 2.7.7.			
2.7.9 Er det gjennomført periodisk kontroll av brannsløkkingsutstyr?			
Periodisk kontroll av håndsløkkere skal utføres etter NS 3910 av kvalifisert servicepersonell (kan ivaretas av egne ansatte som er sertifiserte for dette, f.eks. ved FG-godkjenning eller liknende). Oversikt over serviceintervall etter NS3910 finner du på 3fbrannvern.no. Kontroll av brannsløkkere utføres i mange tilfeller hos brannvesenet lokalt. Det finnes også egne firma som utfører slike kontroller. På rvb.no finner du oversikt over de som kan utføre en slik kontroll. 2.7.10 Er det installert brannvarslingsanlegg i driftsbygningen?			
<i>Storfe:</i> Alle driftsbygninger hvor det holdes flere enn 30 storfe skal ha tilfredsstillende system for varsling av brann. <i>Småfe:</i> Kravet om brannvarslingsanlegg gjelder småfehold med 30 vinterfôra dyr eller mer. Vinterfôra dyr er avlsdyr pr. 1. januar. Avlsdyr er småfe inkludert årslam som brukes/planlegges brukt til avl og er påsatt/bedekt og planlagt påsatt/bedekt. Kje født etter 1. januar og som ikke er avlsdyr samme vinter som de er født, teller ikke med i grunnlaget. Det legges til grunn at de fleste kje blir født etter 1. januar. <i>Svin:</i> Alle driftsbygninger hvor det holdes flere enn 10 purker, råner og/eller ungpurker eller 60 slaktegriser eldre enn 10 uker, skal ha tilfredsstillende system for varsling av brann. I kombinerte besetninger beregnes det totale antall svin slik at 1 purke, 1 ungpurke eller 1 råne teller like mye som 6 slaktegriser. <i>Fjørfe:</i> Hvis det begynner å brenne, er det urealistisk å kunne evakuere flere tusen fjørfe. Fokus bør derfor være på å forebygge brann. Om uhellet skulle være ute vil et brannvarslingsanlegg gi tidlig varsling og reell mulighet for slukking. Se mattilsynet.no for mer informasjon om bestemmelser om brannsikring i fjøs. For driftsbygninger som er satt opp i henhold til teknisk byggeforskrift 2010 (TEK10 og videreført i TEK17) så gjelder kravet om brannvarsling fra første dyr.			
2.7.11 Er det gjennomført periodisk kontroll av brannvarslingsanlegg?			
Kontroll av brannvarslingsanlegg skal utføres årlig av kvalifisert personell. Det skal inngås en servicekontrakt mellom eier og godkjenningssinnehaver for brannalarmsystemet som sikrer service på anlegget minimum en gang per år. Årlig service skal utføres av godkjenningssinnehaver eller av hans godkjente serviceforetak. Det skal ikke være mer enn ett år (± 1 måned) mellom hver service (fra FG-regler for automatiske brannalarmanlegg i gårdsbruk og gartneri).			

	Ja	Nei	IA
Gjelder kun svin og fjørfe 2.7.12 For svin og fjørfe er det spesielle krav til alarm knyttet til ventilasjon og temperatur i dyrerom. Har dyrerommet alarm som varsler strømbrudd og for høy eller for lav temperatur?			
Strømbrudd kan få fatale konsekvenser. Alarm knyttet til ventilasjon og temperatur skal være installert og det skal funksjonstestes jevnlig. Alarmsystemet skal være slik at alarmer kan oppfattes av personer som vet hvilke tiltak som skal iverksettes. Lover og forskrifter: - Forskrift om velferd for småfe - Forskrift om hold av storfe - Forskrift om hold av svin - Forskrift om hold av høns og kalkun - Forskrift om håndtering av brannfarlig, reaksjonsfarlig og trykksatt stoff samt utstyr og anlegg som benyttes ved håndteringen - Forskrift om håndtering av eksplosjonsfarlig stoff - Forskrift om elektrisk utstyr - Forskrift om elektriske lavspenningsanlegg - Forskrift om utførelse av arbeid, bruk av arbeidsutstyr og tilhørende tekniske krav (forskrift om utførelse av arbeid) - Tekniske forskrifter til plan- og bygningsloven - Forskrift om utforming og innretning av arbeidsplasser og arbeidslokaler (arbeidsplassforskriften) - Forskrift om organisering, ledelse og medvirkning - Forskrift om brannforebygging 2.8 EGENKONTROLL AV ELEKTRISK ANLEGG - GJENNOMGANG AV SJEKKLISTE Eier av driftsbygninger og våningshus har ansvar for at det elektriske anlegget til enhver tid er i orden og tilfredsstiller kravene. Ved bruk av Landbrukets Brannvernkomites hjelpeskjema <i>Egenkontroll av elektrisk anlegg og utstyr i landbruksbygg</i> dokumenterer du gjennomgang av eget elektrisk anlegg. Skadet utstyr bør utbedres øyeblikkelig. Mye kan kontrolleres av eier, men det anbefales en faglig kontroll med jevne mellomrom. Ved årlig egenkontroll skal elektrisk utstyr sjekkes for unormal varme, svimerker, knitrelyder, knuste lokk og andre synlige defekter. Noen lokale el-tilsyn har på tilsynsbesøk gitt pålegg om at egenkontrollen skal dokumenteres på el-tilsynets egne sjekklister. Sjekklister, opplysninger og materiell om el-vett kan fås ved henvendelse til det lokale el-tilsyn (ved ditt lokale el-verk). Hjelpeskjema for egenkontroll av elektrisk anlegg og utstyr finnes også som skrivbar pdf på ksl.no. Har du fylt ut skjemaet <i>Egenkontroll av elektrisk anlegg og utstyr i landbruksbygg</i> siste året kan du gå til punkt 2.9. 2.8.1 Finnes det gode renholdsrutiner knyttet til alt elektrisk utstyr?			
Vifter og annet elektrisk utstyr bør rengjøres jevnlig for å hindre at det oppstår brann og for å sikre driften. Spyling på elektriske apparater og utstyr må ikke forekomme, med unntak av apparater som er spesielt beregnet for å tåle slik behandling (for høytrykksspyling kun ved kapslingsgrad minimum IP56, spyling med hageslange kun ved kapslingsgrad minimum IP44). Vær oppmerksom på at branner også kan oppstå i elektriske apparater. Sørg derfor for å koble fra apparater som ikke er i bruk. Elektriske fluefangere ol. bør rengjøres med en fuktig klut, aldri spyles. 2.8.2 Er overspenningsvern montert, og er det kontrollert av elektriker om det tilfredsstiller offentlige krav?			
Kravet til overspenningsvern er beskrevet i Norsk Elektroteknisk Komites (NEK) standard for elektriske anlegg. Hvis du er i tvil om det overspenningsvernet som er montert er i henhold til gjeldende regler, må du ta kontakt med en elektriker.			

	Ja	Nei	IA
2.8.3 Er det montert jordfeilbryter i henhold til offentlige krav, og testes denne jevnlig for å være sikker på at den fungerer etter hensikten?			
Det er krav om montering av jordfeilbryter i alle nye bygg. Ved endringer på det elektriske anlegget kan det medføre behov for å bytte ut jordfeilbryteren for at den skal fungere etter hensikten. Sjekk med elektriker hvis du er i tvil om jordfeilbryteren er i henhold til offentlige krav. Alle jordfeilbrytere skal ha en testfunksjon. Jordfeilbrytere må testes innimellom slik at de ikke henger seg opp. Hvis du trykker inn testknappen skal jordfeilbryteren slå ut. Hvis den ikke gjør det er det feil på bryteren og du må kontakte elektriker.			
2.8.4 Utføres tilsyn og vedlikehold av sikringsskap?			
Det anbefales at sikringsskap og tavlerom bygges inn i egne brannceller slik at eventuell brann ikke sprer seg. Skapet skal være tett, holdes ryddig og døren skal være lukket.			
2.8.5 Har vifter og andre elektriske motorer vern mot overoppheting og brann?			
Elektriske motorer er ofte kilde til brann og bør sikres mot overoppheting og brann ved bruk av motorvern, jordfeilbryter på kursen eller andre sikringstiltak. Vær obs på at det kan være spesielle krav knyttet til ventilasjonsanlegg for enkelte husdyrslag. Disse kravene er beskrevet i den aktuelle husdyrstandarden. <i>El-kontroll som del av brannforebyggende arbeid i husdyrbygg</i>			
2.8.6 Gjennomføres det faglig kontroll av det elektriske anlegget minimum hvert 3. år?			
Eier eller annen med ansvar for dyra skal sørge for at det gjennomføres faglig kontroll av elektrisk anlegg minimum hvert 3. år. Databasen FG-kontroll er forsikringsselskapenes databaseløsning, som administreres av Finans Norge og FG, for å sjekke om det er utført kontroll og status på anleggene. FG-kontroll benyttes også til å sende forespørsel om kontroll. Forsikringsselskapene vil påvirke sine forsikringskunder innen næring og landbruk samt privat til å gjennomføre el-kontroll. FG-kontroll skal også inneholde kontrollrapporter for sprinkler, brannalarm, innbrudd og lekkasjestopper i tillegg til el-kontroller. <i>Tilgang til FG-kontroll gis til:</i> • alle sertifiserte el-kontrollører og foretak vil få tilgang til løsningen • forsikringsselskaper og forsikringsmeglere vil også få tilgang til løsningen • eier av anlegg/bygg vil få tilgang til sine opplysninger (kostnadsfritt), tilgang med bruk av e-postadresse og passord Les mer om FG-kontroll, innhold og gjennomføring, på fgsikring.no. Lover og forskrifter: - Forskrift om elektrisk utstyr			
2.9 OPPLÆRING AV LEDERE OG ARBEIDSLEDERE			
2.9.1 Har arbeidsgiver/arbeidsleder gjennomgått lovpålagt opplæring i HMS-arbeid?			
<i>Opplæring av ledere</i> Arbeidsmiljøloven setter krav om at arbeidsgiver skal gjennomgå opplæring i helse-, miljø- og sikkerhetsarbeid. Plikten gjelder også arbeidstakere som har til oppgave å lede eller kontrollere andre arbeidstakere. Opplæringens innhold og omfang er nærmere beskrevet i en veiledning utgitt av Arbeidstilsynet. Opplæringskravet gjelder også når man har ansatte og/eller avløserer ansatt i avløserlag. Kravet er ikke bare knyttet til om en har faste ansatte men gjelder også ved tilfeldig hjelp, familiehjelp,			

	Ja	Nei	IA
byttarbeid med naboer osv. Gjennomført opplæring må dokumenteres. Kurset <i>Praktisk HMS-arbeid</i> fra NLR er tilpasset landbruket og tilfredsstiller kravet til HMS-opplæring. <i>Arbeidsleder</i> Arbeidstaker som har til oppgave å lede eller kontrollere andre arbeidstakere, skal ha opplæring i HMS-arbeid for å kunne sikre at arbeidet blir utført på en sikker måte.			
2.10 FOR DEG SOM HAR ANSATTE ELLER LEIER INN ARBEIDSKRAFT F.EKS. GJENNOM AVLØSERLAG			
Gå til punkt 2.11 dersom du ikke har ansatte eller innleid arbeidskraft. Når en har ansatte på gården, er det flere krav som må ivaretas. Dette gjelder f.eks. lønnsbetingelser, arbeidstidsregler, arbeidsavtaler og forsikringer. Arbeidsmiljøloven stiller de samme kravene uavhengig av om det er fast arbeidsforhold eller om det er midlertidig arbeidshjelp, familiemedlemmer osv. Ved innleid arbeidskraft fra f.eks. avløserlag skal det være egne avtaler med firma som står for utleie av arbeidskraft.			
2.10.1 Har alle ansatte arbeidsavtale?			
Alle ansatte, også sesongarbeidere, skal ha skriftlig arbeidsavtale. Avtalen skal være på et språk begge parter forstår og skal minst inneholde: • hvem avtalen er mellom • Hvor arbeidsplassen er • beskrivelse av arbeidet • dato for når arbeidsforholdet starter • forventet varighet på arbeidsforholdet hvis det er midlertidig • eventuelle prøvetidsbetingelser • arbeidstakerens rett på ferie, feriepenger og fastsettelse av ferietidspunkt • oppsigelsesfrister • lønn, inklusive tillegg som inngår i lønna, utbetalingsmåte og utbetalingstidspunkt • arbeidsdagens lengde, når arbeidsdagen starter og ukentlig arbeidstid • eventuelle pauser gjennom arbeidsdagen • eventuelle særlige arbeidstidsordninger • tariffavtaler som regulerer arbeidsforholdet Skjema for arbeidsavtaler finner du hjemmesidene til NLR eller Arbeidstilsynet. Avløsere ansatt i avløserlag har arbeidsavtale med avløserlaget. Det skal i tillegg foreligge en avtale mellom bonden og avløserlaget, og en arbeidsinstruks på gården, utarbeidet av bonden i samarbeid med avløseren. For øvrig har bonden ansvaret for avløserens sikkerhet, arbeidsmiljø og opplæring på linje med andre ansatte på gården. Landbruk og gartneri er nå en del av ordningen med allmenngjorte tariffavtaler. Les mer på arbeidstilsynet.no. Allmenngjorte tariffavtaler er en avtale om lønns- og arbeidsvilkår som gjelder for alle som utfører arbeid innen et spesifikt område, selv om man ikke er en del av avtalen. Allmenngjøring av tariffavtaler er et av flere virkemidler for å hindre at utenlandsk arbeidskraft får dårligere lønns- og arbeidsvilkår enn det som er vanlig i Norge. Arbeidsgiver har plikter overfor andre enn egne arbeidstakere. Denne plikten omfatter også områder som arbeidsmiljø og arbeidstid (se <i>arbeidsmiljøloven</i> §2-2).			
2.10.2 Finnes det tilstrekkelige personalrom for ansatte?			
Avløser og andre som har et arbeidsforhold knyttet til gården, skal ha adgang til toalett, vask, dusj, garderobe med skiftemulighet, tørkemulighet for klær og fottøy og adgang til egnet rom for å spise.			

	Ja	Nei	IA
2.10.3 Har de som arbeider på foretaket tilgang til godt renholdt sanitæranlegg i nærheten av der arbeidet utføres?			
Tilgang til rene toaletter/vaskemuligheter er viktig for de ansattes hygiene og for produkter som leveres fra gården. Skjema for å loggføre renhold finner du på ksl.no.			
2.10.4 Har du yrkesskadeforsikring for alle som arbeider på gården og som etter reglene har krav på det?			
En arbeidsgiver plikter å tegne yrkesskadeforsikring for alle sine ansatte. Selvtendig næringsdrivende (bonden) må tegne frivillig yrkesskadetrygd for å få yrkesskadedekning og dermed rett til særytelser ved yrkesskade. Søknadskjema får du fra Nav eller på nav.no.			
2.10.5 Er du kjent med regelverket for obligatorisk tjenstepensjon (OTP)?			
<i>Lov om obligatorisk tjenstepensjon</i> trådte i kraft 1. januar 2006 Loven innebærer at de fleste arbeidsgivere må ha tjenstepensjonsordning for sine ansatte. Arbeidsgivere som allerede har pensjonsordning må sørge for at ordningen tilfredsstiller lovens minstekrav. <i>Obligatorisk tjenstepensjon gjelder for foretak som har:</i> • minst to personer i foretaket som begge har en arbeidstid og lønn som utgjør 75 % eller mer av full stilling, • minst én arbeidstaker uten eierinteresse i foretaket som har en arbeidstid og lønn i foretaket som utgjør 75 % eller mer av full stilling, eller • personer i foretaket som hver har en arbeidstid og lønn som utgjør 20 % eller mer av full stilling, og som til sammen utfører arbeid som tilsvarer minst to årsverk			
2.10.6 Er verneombud valgt i henhold til gjeldende regler? (Hvis det er færre en 10 ansatte kan det avtales skriftlig at bedriften har en annen ordning, herunder at det ikke skal være verneombud ved virksomheten.)			
Ved enhver virksomhet skal det velges verneombud, men hvis det er færre enn 10 ansatte kan det avtales at foretaket skal ha en annen ordning, herunder at det ikke skal være verneombud ved virksomheten. Avtalen skal være skriftlig. I foretak der det er valgt verneombud skal arbeidsgiver sørge for at verneombud får den opplæring som er nødvendig for å kunne utføre vervet på forsvarlig måte.			
2.10.7 Er standarden for innkvartering i henhold til gjeldende krav?			
Dersom bonden tilbyr bolig til sine ansatte er det bestemte krav til boligstandard. <i>Arbeidsmiljøloven</i> § 4-4(4) krever at innkvarteringen arbeidsgiveren stiller til arbeidstakernes rådighet skal være tilfredsstillende innredet og vedlikeholdt. Arbeidstilsynet har utarbeidet følgende retningslinjer for soverom som skal nyttes av sommersesongarbeidere i landbruket. Dette unntaket gjelder for innkvartering i inntil 10 ukers varighet. • soverommet bør ha et romvolum pr. person på minst 7,5 m³ • det tillates maksimalt 4 personer pr. soverom, i campingvogn maksimalt 2 personer • soverom skal ha vindu som kan åpnes og vinduet skal kunne brukes som rømningsvei • dersom det ikke er annet oppholdsrom skal soverommet være stort nok til at det kan utstyres med bord, stoler med rygg, seng mm. som er nødvendig av hensyn til arbeidstakernes velferd • beboerne skal ha tilgang til dusj, vaskerom, toalett osv. • boareal skal ha tilstrekkelig med rømningsveier, røykvarslere og slukkeutstyr			

	Ja	Nei	IA
2.10.8 Får arbeidstakere opplæring på et språk de forstår?			
For utenlandsk arbeidskraft er det spesielt viktig at man forsikrer seg om at opplæring er gitt og forstått før arbeidet settes i gang. Formidling av HMS kan være utfordrende på grunn av språkvansker og kulturforskjeller. Sikkerhetsinformasjon skal foreligge på et språk arbeidstakeren forstår.			
2.10.9 Er det rutiner for oppfølging av sykemeldte arbeidstakere?			
Arbeidsgiver skal sørge for kontinuerlig oppfølging av sykemeldte ved hjelp av ulike tiltak. Det skal ved lengre tids sykmelding utarbeides oppfølgingsplaner, og det kan være nødvendig med særskilt tilrettelegging for den sykemeldte. Les mer om arbeidsgivers plikter ved sykmelding arbeidstilsynet.no.			
2.10.10 Er arbeidsoppgaver risikovurdert og tiltak iverksatt der det er gravide arbeidstakere?			
Forskrift om utførelse av arbeid stiller spesielle krav når det gjelder å risikovurdere arbeidsmiljøet med hensyn på forplantningsskadelige påvirkninger i arbeidsmiljøet. Dette gjelder både for påvirkninger som kan skade forplantningsevnen og ved eventuell risiko for gravide, de som nylig har født eller ammer. Det anbefales at denne risikovurderingen utføres i samarbeid med bedriftshelsetjenesten.			
2.10.11 Har du løpende oversikt over hvor mye den enkelte arbeidstaker arbeider?			
Arbeidsmiljøloven § 10-7 Oversikt over arbeidstiden Det skal foreligge en oversikt som viser hvor mye den enkelte arbeidstaker har arbeidet. Oversikten skal være tilgjengelig for Arbeidstilsynet og arbeidstakernes tillitsvalgte. Det vil i mange sammenhenger være nødvendig å arbeide mer enn det antallet timer som er normalen. Arbeidstilsynet har regelverk og retningslinjer for hvordan dette skal søkes om og beregnes. Du finner informasjon om søknad og beregning av arbeidstid på arbeidstilsynet.no.			
2.10.12 Har du et system for registrering og oppfølging av eventuelle avvik knyttet til arbeidet på gården?			
Arbeidsmiljøloven pålegger alle som har ansatte å ha et system for registrering av avvik. Dette kan gjøres på forskjellige måter fra egne skjema til huskeliste for retting av småfeil som henges opp på pauserom e.l. Bedriftens størrelse vil være avgjørende for hva som passer. Lover og forskrifter: - Lov om arbeidsmiljø, arbeidstid og stillingsvern mv. (arbeidsmiljøloven) - Forskrift om systematisk helse-, miljø- og sikkerhetsarbeid i virksomheter (internkontrollforskriften) - Forskrift om utførelse av arbeid, bruk av arbeidsutstyr og tilhørende tekniske krav (forskrift om utførelse av arbeid) - Forskrift om organisering, ledelse og medvirkning - Lov om obligatorisk tjenestepensjon			
2.11 OPPLÆRING I BRUK AV ARBEIDSUTSTYR			
2.11.1 Har du gjort deg kjent med krav til opplæring i bruk av arbeidsutstyr, og kan du dokumentere at alle (også egne barn og kårfolk) har fått nødvendig opplæring?			
Gjennomgående krav til opplæring Ansvarlig for virksomheten skal sørge for nødvendig opplæring for seg selv og sine arbeidstakere. Den som håndterer arbeidsutstyr, varer, stoffer eller produkter, skal ha nødvendig opplæring og kvalifikasjoner for sikker utførelse av arbeidet og beherske de farene som bruken kan medføre. Der det er påkrevd med bruk av hjelpemidler eller personlig verneutstyr, skal det gis opplæring og om nødvendig trening i bruken av dette. Opplæringen skal gis på et språk som arbeidstakerne forstår.			

Ja	Nei	IA

Opplæring og instruksjon av barn og ungdom

Arbeidsgiver skal sørge for at personer under 18 år får nødvendig opplæring og instruksjon i arbeidet. I opplæringen skal det tas særlig hensyn til deres manglende arbeidserfaring, at de ikke er oppmerksomme på eksisterende og potensiell risiko, og/eller at de ikke er fullt utviklet.

Dokumentert sikkerhetsopplæring

Dokumentert sikkerhetsopplæring skal gis når bonden etter risikovurdering finner at bruk av arbeidsutstyret krever særskilt forsiktighet. Opplæringen skal signeres av begge parter. Den som setter noen i arbeid med farlig utstyr, må forsikre seg om at vedkommende har tilstrekkelig kunnskap, og eventuelt selv gi slik opplæring. For de mest brukte maskinene er det nok med opplæring og dokumentasjon fra arbeidsgiver eller lignende.

Dette gjelder bl.a. følgende maskiner (listen er ikke uttømmende):

- traktor (ved kjøring på vei kreves sertifikat) og traktorredskap
- selvgående maskiner for jord og skogbruk (for eksempel skurtresker)
- noen løfteinnretninger for hengende last (for eksempel silotaljer)
- bærbare kjedesager
- vinsj og vinsjutstyr
- vinkelslipere (kurs - varme arbeider)
- automatiske eller halvautomatiske produksjons-, transport- eller lagringssystemer (for eksempel fylltømmer)
- løfte- og stablevogner for gods (f.eks. trucker - truckførerbevis) uten permanent førerplass
- personløftere
- trallebaner og maskiner som går eller trekkes i føringer
- hengestillas
- spikerpistoler

Den praktiske og teoretiske opplæringen skal gi ferdigheter og kunnskap om sikker bruk og kontroll av arbeidsutstyret.

Skjema for dokumentert sikkerhetsopplæring finner du på **ksl.no**.

Sertifisert sikkerhetsopplæring

Noen maskiner er underlagt strengere krav, dvs. at opplæringen må gis av skole eller tilsvarende institusjon.

Dette gjelder blant annet bruken av (listen er ikke uttømmende):

- bro- og traverskraner, dersom bruken medfører fare for skade på liv og helse (gjelder ikke silotaljer konstruert som traverskran)
- (gaffel)truck med permanent førerplass
- masseforflytningsmaskiner med større effekt enn 15 kW (masseforflytningsmaskiner omfatter bl.a. gravemaskiner og hjullastere)
- lastebilkrane med større kapasitet enn 2 tonnmeter
- tårnkrane, mobilkrane og portalkrane

Lover og forskrifter:

- Lov om arbeidsmiljø, arbeidstid og stillingsvern mv. (arbeidsmiljøloven)
- Forskrift om systematisk helse-, miljø- og sikkerhetsarbeid i virksomheter (internkontrollforskriften)
- Forskrift om utførelse av arbeid, bruk av arbeidsutstyr og tilhørende tekniske krav (forskrift om utførelse av arbeid)
- Forskrift om organisering, ledelse og medvirkning

2.12 BEREDSKAPSPLAN, ULYKKESHÅNDTERING, KRISEBISTAND OG RAPPORTERING

Beredskap innebærer å ha tenkt gjennom hvordan man best kan håndtere brann, personskader, dødsulykker og andre ulykker som kan oppstå. Alle bør kjenne beredskapsreglene for gården og bl.a. kunne yte førstehjelp, bruke slokkeutstyr og eventuelt brannvarslingsanlegg og ha trent på evakuering. Inkluder barn i brannøvelse og evakuering da de ofte får panikk når brann oppstår. Avtal møtested ute for i en krisesituasjon raskt å få oversikt over de som bor og arbeider på gården.

Tenk gjennom rømningsplan og eventuell evakuering av dyr.

	Ja	Nei	IA
<i>Tilleggsaktiviteter</i> På gårdsbruk med næringsmessige tilleggsaktiviteter som medfører mye ferdsel, for eksempel Inn på tunet eller gårdsturisme, er trygghet for besøkende en viktig del av HMS-arbeidet. Det stilles utvidede krav til utøvere med slike aktiviteter. Se egen KSL-sjekkliste for Inn på tunet.			
2.12.1 Beredskapsplakat skal være en del av en beredskapsplan. Har gården utarbeidet en beredskapsplan?			
En beredskapsplan skal inneholde oversikt over kontaktinformasjon og tiltak som er aktuelt i en krisesituasjon, eksempel brann, personskader og andre uønskede hendelser. En beredskapsplakat skal ha skisse over driftsbygning(er) og hvor i bygningen(e) en finner sikringsskap, sløkkeutstyr, rømningsveier, førstehjelpsutstyr m.m.. Det er også en fordel med opplysninger om strømkabler, vannledninger, gassflasker og drivstofftanker, dersom disse er nedgravd. Det bør være oversikt over nødtelefonnumre (brann/politi/ambulans), giftinformasjon og telefonnummer til håndverkere, avløserer eller andre som kjenner drifta. Det bør være en plakat i hver driftsbygning. Plakaten henges opp slik at den er synlig når man åpner ytterste dør inn til bygget. Dette fordi den skal gi nødvendig informasjon så raskt som mulig til f.eks brann- og redningsarbeidere som kommer for å hjelpe ved en hendelse. Beredskapsplakat kan bestilles fra Matmerk eller lastes ned fra ksl.no.			
2.12.2 Er beredskapsplanen kjent for alle på gården?			
Se veiledningen i punkt 2.12.1.			
2.12.3 Er det lett tilgjengelig førstehjelpsutstyr på gården?			
Traktorer og andre maskiner bør ha nødvendig førstehjelpsutstyr. Innholdet bør dekke de skadene som kan oppstå i arbeidet som utføres, for eksempel svi- eller etseskader på hud og øyne, brannskader, kutt- og sårskader. Vann og øyespylerflaske skal være en del av førstehjelpsutstyret ved bruk av etsende stoffer.			
2.12.4 Er det førstehjelpskompetanse på gården?			
Kunnskap om førstehjelp kan være avgjørende dersom ulykken er ute. Sørg for at alle på gården har nødvendige førstehjelpkunnskaper. Ved ulykker i forbindelse med kjemikalier er det informasjon i sikkerhetsdatabladet om førstehjelp for folk uten medisinsk kompetanse.			
2.12.5 Har du en plan for hvordan du kan håndtere eventuelle kriser eller produksjonsavvik på gården?			
Krisehåndtering kan innebære mange ulike tiltak. Det er viktig å ha en plan for hvordan en skal forholde seg i forskjellige situasjoner. <i>Det kan for eksempel dreie seg om:</i> • perioder etter personlige kriser • brann • sykdom på besetning • feil på levert vare der det kreves en handling for å trekke tilbake leveranse og orientere mottakere om aktuell hendelse • bortfall av strøm over lengre perioder Norges Bondelag har gjennom prosjektet "Tryggere sammen" satt fokus på lokal beredskap og krisehåndtering. Se introduksjonsfilmen på tryggesammen.no. Når du registrerer/oppdaterer kjernejournalen din (spør eventuelt fastlege) anbefales det at du samtidig registrerer om du har ansvar for dyr.			
2.12.6 Kjenner du til dine plikter for rapportering av skader og ulykker på gården? Veilederen gir en god oversikt over de plikter du har som arbeidsgiver.			

23

2.13 AKTUELLE INTERNETTADRESSER TIL LOVER, FORSKRIFTER OG ANNET

www.lovdatab.no
www.arbeidstilsynet.no
www.dsb.no
www.matmerk.no
www.nlr.no
www.regelhjelp.no
www.landbrukets-brannvernkomite.no
www.mattilsynet.no
www.fgsikring.no (Forsikringsselskapenes godkjenningnemnd)
www.matogdrikke.no

Tiltaksplaner

KRAV NR.	FORBEDRINGER/TILTAK ETTER EGENREVISJON	Frist dato	Utført dato

MATMERK

Besøksadresse: Tollbugt. 32
Postboks 487 – Sentrum
0105 Oslo
Telefon: 24 14 83 00

ksl@matmerk.no
ksl.no